

УДК 338.242.2

Вадим Валерійович ШВЕД

кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри бізнесу та права,
Вінницький соціально-економічний інститут Університету «Україна», Україна,
e-mail: osvitav@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5497-0975>

**КИТАЙСЬКА СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО КРЕДИТУ: КЛЮЧОВІ
ОСОБЛИВОСТІ ТА МОЖЛИВІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ**

Швед, В. В. Китайська система соціального кредиту : ключові особливості та можливість використання в Україні. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2021. № 2 (77). С. 41–53.

Анотація. У статті розглянуто ключові особливості запровадження та функціонування системи соціального кредиту (рейтингу), який є основним інструментом цифровізації китайського суспільства, а в майбутньому китайською владою розглядається як базовий механізм електронного урядування. Наведено історичну ретроспективу появи та розвитку явища соціального рейтингу, яке пізніше було трансформовано у соціальний кредит. Приділено увагу відмінностям у впровадженні та функціонуванні системи соціального кредиту залежно від регіональних особливостей. Визначено учасників системи соціального кредитування та основні механізми збору інформації для формування рівня соціального кредиту, зокрема, через обов'язкове використання спеціально розроблених ID-карт, а в останній час майже повсюдне використання верифікації за обличчям. Незважаючи на позицію китайської влади, згідно з якою використання системи соціального кредиту є вдалим, наведено ґрунтовий перелік недоліків та вад, що наразі властиві цій системі, як авторського, так і експертного характеру. Проаналізовано практику впровадження у повсякденне суспільне життя державного цифрового еко-середовища «Дія» (Держава і я), яке є ключовим інструментом побудови цифрової держави, а також функціональне наповнення еко-середовища (сервісу) «Дія», та його основні складники. Визначено базові недоліки, що наразі притаманні сервісу, зокрема, ключовому інструменту в умовах боротьби із коронавірусом – «Дій. Вдома», а також суперечливий характер пропонуваної новачки для бізнес-середовища «Дія. Сіті». Вивчено особливості задекларованої новели взаємовідносин громадянина та держави – концепції «paperless». Піднімається питання унормування функціонування еко-середовища «Дія» в умовах анонсованого з 1 вересня 2021 року законодавчого запровадження концепції «paperless». Обґрунтовано висновок, що вже зараз в Україні запроваджуються базові механізми, які покладені в основу функціонування китайської системи соціального кредиту, зокрема, через інструменти верифікації громадян. На основі проведеного аналізу надано пропозиції щодо удосконалення функціоналу еко-середовища «Дія».

Ключові слова: соціальний рейтинг; система соціального кредиту; цифровізація; верифікація; «Дія».

Вадим Валерьевич ШВЕД

кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры бизнеса и права,
Винницкий социально-экономический институт Университета «Украина», Украина,
e-mail: osvitav@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5497-0975>

**КИТАЙСКАЯ СИСТЕМА СОЦИАЛЬНОГО КРЕДИТА:
КЛЮЧЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ И ВОЗМОЖНОСТЬ
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ**

Швед, В. В. Китайская система социального кредита : ключевые особенности и возможность использования в Украине. *Вестник социально-экономических исследований* : сб. науч. трудов. Одесса : Одесский национальный экономический университет. 2021. № 2 (77). С. 41–53.

Аннотация. В статье рассмотрены ключевые особенности внедрения и функционирования системы социального кредита (рейтинга), которая является основным инструментом цифровизации китайского общества, а в будущем китайскими властями рассматривается как базовый механизм электронного управления. Приведена историческая ретроспектива появления и развития явления социального рейтинга, которое позже было трансформировано в социальный кредит. Уделено внимание различиям во внедрении и функционировании системы социального кредита в зависимости от региональных особенностей. Определены участники системы социального кредита и основные механизмы сбора информации для формирования уровня социального кредита, в том числе, через обязательное использование специально разработанных ID-карт, а в последнее время, путем использования верификации по лицу. Несмотря на позицию китайских властей, согласно которой использование системы социального кредита является удачным, приведен перечень недостатков, которые сейчас свойственны этой системе, как авторского, так и экспертного характера. Проанализирована практика внедрения в повседневную общественную жизнь государственной цифровой эко-среды «Дия» (Государство (державка) и я), которая является ключевым инструментом построения цифрового государства, а также функциональное наполнение эко-среды (сервиса) «Дия» и ее основные составляющие. Определены базовые недостатки, которые сейчас присущи сервису, в частности, ключевому инструменту в условиях борьбы с коронавирусом – «Дия. Дома», а также противоречивый характер предлагаемой новации для бизнес-среды «Дия. Сіті». Изучены особенности задекларированной новеллы взаимоотношений гражданина и государства – концепции «paperless». Поднимается вопрос нормирования функционирования эко-среды «Дия» в условиях анонсированного с 1 сентября 2021 года законодательного внедрения концепции «paperless». Обоснован вывод, что уже сейчас в Украине вводятся базовые механизмы, которые положены в основу функционирования китайской системы социального кредита, в частности, инструменты верификации граждан. На основе проведенного анализа даны предложения по совершенствованию функционала эко-среды «Дия».

Ключевые слова: социальный рейтинг; система социального кредита; цифровизация; верификация; «Дия».

Vadym SHVED

PhD of Economics, Associate Professor, Department of Business and Law, Vinnytsia Institute of Economics and Social Sciences of University «Ukraine», Ukraine, e-mail: osvitar@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5497-0975>

CHINESE SOCIAL CREDIT SYSTEM: KEY FEATURES AND POSSIBILITY OF USING IN UKRAINE

Shved, V. (2021). Chinese social credit system: key features and possibility of using in Ukraine [Kytaiska systema sotsialnoho kredytu: ključovi osoblyvosti ta mozhlyvosti vykorystannia v Ukraini], *Socio-economic research bulletin, Вісник соціально-економічних досліджень* (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 2 (77), pp. 41–53.

Abstract. The article considers the key features of the social credit (rating) system implementation and functioning, which is the main tool for digitalization of Chinese society, and in the future is considered by the Chinese authorities as a basic mechanism of electronic government. The historical retrospective of the phenomenon of social rating emergence and development, which

was later transformed into social credit, is presented. Attention is paid to the differences in the implementation and functioning of the social credit system, depending on regional characteristics. The participants in the social credit system and the main mechanisms for collecting information for the social credit level formation, including through the mandatory use of specially designed ID-cards, and recently the almost widespread use of the verification for a person by face, have been determined. Despite the position of the Chinese authorities, according to which the use of the social credit system is successful, a list of shortcomings that are now inherent in this system, both of an author's and of an expert nature, is given. The practice of implementation the state digital eco-environment «Diia» (State and I), which is a key tool for building a digital state, as well as the functional content of the «Diia» eco-environment (service) and its main components, is analyzed. The basic shortcomings that are now inherent in the service are determined, in particular, the key tool in the fight against coronavirus – «Diia. Vdoma», as well as the controversial character of the proposed innovation for the business environment «Diia. City». The features of the declared novel of the relationship between the citizen and state – the concept of «paperless», are studied. The issue of regulation of the «Diia» eco-environment functioning is raised in the context of the legislative introduction of the concept of «paperless» announced on September 1, 2021. The conclusion is substantiated that the basic mechanisms are already being introduced in Ukraine, which form the basis for the Chinese social credit system functioning, in particular, through the tools of citizens' verification. On the basis of the analysis carried out, proposals are made to improve the functionality of the «Diia» eco-environment.

Keywords: social rating; social credit system; digitalization; verification; «Diia».

JEL classification: H100; M210; O520; O530

DOI: [https://doi.org/10.33987/vsed.2\(77\).2021.41-53](https://doi.org/10.33987/vsed.2(77).2021.41-53)

Постановка проблеми у загальному вигляді. Світова пандемічна криза, що вирує вже другий рік, спричиняє все більший розвиток мережі Web формату 4.0, запуск технології Starlink, постійне прискорення темпу життя, удосконалення алгоритмів штучного інтелекту, вулканоподібне накопичення обсягів Big Data, – всі ці чинники впливають як на рівень цифровізації суспільства та держави, так і на зміну ставлення громадян до обмеження власних прав.

Українські ковідні реалії чітко окреслили неспроможність держави працювати з власними громадянами. Якщо в питанні примітивного обліку хворих проблем було мало, то в питаннях відстеження соціальних зв'язків, пошуку джерел потрапляння вірусу в ті чи інші регіони, географічного прогнозування розповсюдження захворювання, держава продемонструвала власну неспроможність.

Чимало українських посадовців та лікарів відзначали вищенаведені питання та наголошували на необхідності збору більшого обсягу інформації про хворого, зокрема, не тільки чіткого встановлення родинного кола та кола спілкування, при чому найчастіше лише зі слів самого хворого, але і за допомогою інших, більш об'єктивних та актуальних джерел. Зокрема, така ситуація призвела до того, що відповідальність за непоширення хвороби переважно залежала від відповідальності та й навіть статків громадян. Офіційно було визначено, що людина з симптомами має сама попередити оточуючих, самоізолюватися, дотримуватися певних обмежень тощо. Зрозуміло, що якщо йдеться про тяжко захворілого колегу – такий алгоритм може і спрацювати, але коли ми говоримо про умовну людину, яка відвідала своїх родичів у сусідньому місті, а потім через тиждень захворіла на Ковід в легкій формі, то за зрозумілими причинами така людина навряд чи

самоізолюється або може навіть і не знати про контакт із хворими на коронавірус.

Вищенаведена проблема також змусила багатьох експертів та фахівців озвучувати у засобах масової інформації сумніви у релевантності відкритих статистичних даних.

Усі ці причини і змушують оцінити переваги та недоліки цифровізації суспільного життя, зокрема, звернути увагу на систему соціального кредиту, що запроваджена у Китаї.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питанням функціонування китайської системи соціального кредиту (соціального рейтингу) присвячено праці таких дослідників, як: С. Денайер [1], Р. Персіанінов [2], Г. Ковальов [3], Р. Рувінський та А. Тарасов [4], А. Єлісеєва та Г. Лейфу [5], С. Хофман [6], Г. Костка [7], Дж. Макдональд [8], С. Г. Голубева та В. К. Сугак [9], Р. Ботсмана [10], О. С. Тітова та Т. С. Веремієнко [11], В. В. Швед [12] та ін. Проте майже всі ці автори зосереджувалися переважно на технічному, економічному, соціальному чи політичному аспектах запровадження цієї системи у Китайській народній республіці. Можливість адаптації такої системи чи її складників до українських реалій майже не досліджувалася, хоча Міністр цифрової трансформації М. Федоров і цікавився взимку 2021 року ставленням громадськості до китайського досвіду [13].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Проблематика цифровізації, яка є наріжним каменем розвитку сучасного суспільства активно досліджується лише протягом кількох останніх років. Більшість дослідників зосереджують свою увагу на питаннях розвитку цифрових еко-систем всередині певної країни, переважно залишаючи зарубіжний досвід поза увагою. Такій ситуації є логічне пояснення, оскільки майже не існує достатнього досвіду та успішних кейсів. Майже все, що втілюється – є новацією. Тому настільки важливою є акумуляція будь-якого успішного (або не дуже) досвіду для мінімізації можливих помилок, подолання суспільного спротиву, ефективного використання наявних ресурсів.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження китайської системи соціального кредиту (рейтингу) в контексті впровадження окремих її складників в українську практику, зокрема, через еко-середовище «Дія».

Вклад основного матеріалу дослідження. За повідомленнями багатьох ЗМІ з 1 січня 2021 року у Китайській народній республіці введено в дію новий Цивільний кодекс, який на загальнодержавному рівні унормував перехід від експериментального використання соціального кредиту на рівні окремих провінцій до загальнодержавної практики [14].

Проте, насправді хоча новий Цивільний кодекс і було прийнято, в ньому не міститься інформації щодо загальнодержавної легалізації та імплементації системи соціального кредиту (рейтингу), наявні новели здебільшого стосуються посилення захисту персональних даних, що повсюдно збираються у Китаї за допомогою вуличних камер та камер мобільних телефонів, а також через різноманітні мобільні аплікації [15].

В аналітичній доповіді, що підготовлена фахівцями Mercator Institute for China Studies зазначається, що у 2021 році будуть продовжуватися роботи щодо єдиної інформаційної екосистеми, законодавчого врегулювання терміну «соціальний кредит» та розробки закону «Про соціальну довіру» [16].

Взагалі проблематикою рейтингування власного населення та упровадження системи соціального управління китайська влада займається з 2014 року. Первинна ідея, що була покладена в основу системи соціального рейтингування, полягала в

тому, що всіх громадян держави будуть оцінювати на основі їх повсякденної поведінки, фінансового становища, порушень норм законодавства та правил поведінки компаній, покупок, а в майбутньому, навіть, і соціальних зв'язків. Необхідно зазначити, що вже на початку розробки системи соціального рейтингу (кредиту) основною передумовою її запровадження була необхідність чіткої ідентифікації конкретного громадянина в державних установах [17].

Зрозуміло, що за своєю суттю соціальний рейтинг є розвитком ідеї кредитного рейтингу, який є нормою для бізнесу вже багато років. Проте, оскільки проникнення банківських послуг у повсякденне життя 2000 років Китаю коливалося в межах 25–30%, то зрозумілими стають намагання влади охопити системою рейтингів якнайбільше власних громадян. Природньо, що в надзвичайно строкатому населенні Китаю за фінансовою ознакою, з переважаючою кількістю сільських мешканців та нерівномірним розселенням, кредити були доступні переважній меншості населення.

Експеримент соціального рейтингування розпочався з невеликої за китайськими мірками провінції Цзянсу (80 мільйонів населення) із одночасною можливістю екстраполяції на інші провінції країни. Первинно кожен мешканець провінції отримував умовну 1000 балів. Залежно від сумлінності виконання своєї громадянських обов'язків, дотримання фінансової дисципліни, законслухняності – бали або накопичувалися, або списувалися. Загалом, громадяни були розподілені на 4 категорії: А, В, С, D. Залежно від категорії і варіювалися привілеї чи обмеження кожного мешканця.

Поступово така політика рейтингування була поширена не тільки на дані державних установ, але і на приватні компанії. Так, до середини 2010-х в систему соціального рейтингу додавалися дані банківських установ, найбільших рітейлерів, інтернет-провайдерів. А сам експеримент було поширено і на інші провінції Китаю.

Варто відмітити, що система соціального рейтингування була з часом видозмінена у систему соціального кредиту, оскільки саме «кредитний» підхід якнайкраще відображав загальні механізми нарахування та списування балів, а географія поширення охопила й інші провінції держави.

Крім того, в кожній провінції правила нарахування, обліку, списання «балів» та моніторингу активності відрізняються. Звичайно, є спільні риси, зокрема, як вже зазначалося, всі китайські онлайн-продавці, як і органи державної влади, однозначно верифікують своїх клієнтів на основі спеціально розроблених ID-карт, які є обов'язковими до використання, а в останній час майже повсюдно додатково використовується верифікація за обличчям [3]. Проте, у випадках спілкування із державними структурами відмінності більш суттєві. Як приклад можна навести практику, що застосовується у м. Жунчен (провінція Шаньдун). Так, інформація щодо мешканців міста збирається майже із 150 державних установ, а загальна кількість параметрів, що враховуються, перевищує декілька тисяч. І вся ця діяльність автоматизована та активно використовуються технології штучного інтелекту. А у поселенні Цзякуан цієї ж провінції весь збір та обрахунок інформації проводять спеціальні працівники виключно на папері. Зрозуміло, що і кількість опрацьовуваних даних і кількість враховуваних параметрів не перевищує декількох десятків. Привілеї також значно відрізняються [9, с. 67].

Загалом досвід використання системи соціального кредиту китайською владою оцінюється як вдалий. Саме тому, на сьогодні система соціального кредиту запроваджена у більшості провінцій Китаю, але цій системі притаманні ключові

недоліки, які навіть в умовах комуністичного ладу та значної ролі держави, все ще не подолані після майже десяти років експериментів та удосконалень.

Серед основних недоліків існуючого підходу можна назвати такі: механізми нарахування рейтингу є не прозорими та апріорі не доступними для контролю та аналізу з боку громадськості; використовувані дані для формування рівня соціального кредиту є закритими чи то з боку юридичних осіб, чи то з боку державних органів, а їх адміністрування доволі часто порушує особисті права навіть з точки зору комуністичного Китаю; не можливо гарантувати добросовісність компаній, що за замовчуванням збирають такі дані; відсутня «комфортна впевненість» у безпеці зібраних даних та у належних умовах їх подальшого зберігання; фокусування рейтингу лише на громадянах Китаю; все більш коштовне адміністрування розпорошених систем збору, аналізу та зберігання даних, що необхідні для формування релевантного соціального рейтингу; монополістичний характер збору даних, оскільки більшість якісних програмних рішень щодо верифікації клієнтів та обробки подальших параметричних показників належить гігантам китайської ІТ-індустрії; використання системи соціального кредиту неминуче призведе до морального та професійного конфлікту особистості та колективу; рано чи пізно виникне конфлікт між державою та бізнесом, коли бажання отримувати прибутки та виконувати вказівки щодо неможливості продажу товарів або надання послуг громадянам із недостатнім соціальним рейтингом будуть суперечити один одному [12, с. 278].

Вищенаведені недоліки добре усвідомлюються керівництвом держави, про що свідчать ключові тези статистичного звіту фахівців Mercator Institute for China Studies. Зокрема зазначається, що система соціального кредиту має стати основою формування нової цифрової екосистеми управління на основі великих даних. Хоча практика управління на основі системи соціального кредиту і виправдала себе в умовах боротьби з пандемією коронавірусу, питання належного нормативно-законодавчого регулювання потребують подальшого вирішення; гнучкість та різноманітність підходів до обрахунку соціального рейтингу, з одного боку, є перевагою, а, з іншого, – створює надзвичайно дефрагментовану систему, в якій соціальний рейтинг мешканця провінції за своїм змістом значно відрізняється від рейтингу мешканця великого міста; взагалі не існує чіткого законодавчого визначення що ж таке соціальний кредит (рейтинг); вищезазначена дефрагментованість та різноманітність підходів до розрахунку рівня соціального кредиту підвищує ризик неадекватного та нерелевантного його використання з боку приватних компаній та державних органів; як це не парадоксально, але особливості розміщення населення Китаю призвели до того, що система соціального кредитування є найменш цифровізованим інструментом державного управління, адже великі обсяги інформації збираються та обробляються власноруч; наявність ручного адміністрування інформації створює відповідне підґрунтя для корупції [16]. Проте сам факт усвідомлення цих недоліків та пошук шляхів їх подолання є свідченням того, наскільки важливою є ця система для Китаю.

Тобто китайська влада в подальшому буде активніше удосконалювати систему соціального кредиту, буде розроблятися та удосконалюватися необхідне нормативно-правове регулювання, буде створена дорожня карта уніфікації підходів, методів та механізмів розрахунку соціального рейтингу по всій країні, робитимуться кроки щодо максимальної цифровізації системи соціального кредиту, тощо.

Все вищезазначене дозволяє погодитися із висновком дослідників С. Голубєва та В. Сугака, згідно з яким дії керівництва Китаю щодо запровадження системи соціального кредиту є основою цифровізації китайського суспільства та соціальних відносин у ньому. Ба більше система соціального кредиту є наріжним каменем формування механізму електронного урядування [9, с. 73].

Перейдемо до аналізу можливості використання системи соціального кредиту в українських реаліях. Саме в останні роки відбулася основна цифровізація України. Так, було законодавчо унормовано відкритість державних даних та ресурсів, було створено Міністерство цифрової трансформації України, започатковано спеціальне державне цифрове еко-середовище «Дія» (Держава і я) тощо. Світова пандемія тільки підкреслила своєчасність та необхідність вищезазначених кроків.

Українською владою була озвучена амбітна ціль створити державу в смартфоні загалом, а, зокрема, до 2022 року вже 100% державних послуг можна буде отримувати онлайн. Утвердження парадигми цифрової держави неминуче призвело до необхідності вивчення аналогічного зарубіжного досвіду. За зразок приймалися найкращі світові практики, зокрема, особливу увагу було приділено досвіду Естонії – країни, яка першою провела онлайн-вибори та запровадила концепцію електронного резидентства. Проте, китайський досвід побудови цифрової держави залишився здебільшого поза увагою. Свідченням цього можуть слугувати слова, вже згаданого Міністра цифрової трансформації М. Федорова, який з цікавістю звернув увагу на систему соціального кредиту, порівнюючи її із запровадженням гейміфікації у бізнесі [13].

Якщо проаналізувати український досвід побудови цифрової держави, то здебільшого він пов'язаний із розвитком еко-середовища «Дія». Її започаткування відбулося наприкінці 2019 року. Так, був наданий доступ зі смартфона до цифрового посвідчення водія та свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу. Для отримання доступу потрібно було вже мати і водійські права та техпаспорт, а також необхідно було пройти ідентифікацію за допомогою системи BankID. Верифікація документів співробітниками поліції відбувалася за допомогою QR-коду, себто алгоритм був не дуже зручний. Уже навесні 2020 року було запущено портал цифрових державних послуг «Дія», на якому надавалося 27 державних послуг онлайн. Згодом у «Дії» з'явився електронний студентський квиток, електронна ID-карта, закордонний біометричний паспорт. Проте лише навесні 2021 року Верховна Рада України законодавчо унормувала можливість використання електронних документів через застосунок «Дія», причому повноцінне їх використання можливо лише з 23 серпня 2021 року. У травні 2021 року за допомогою «Дії» також було додано можливість отримати найзахищеніший «Дія. Підпис», змінити посвідчення водія, зареєструвати місце проживання, створити або підписати е-петицію та інші новели.

Варто відзначити, що екосистема «Дія» складається не лише із застосунок та веб-порталу електронних державних послуг. До її складу входять ресурси: «Цифрова освіта», що створений як для отримання первинних цифрових навичок, так і для підвищення цифрових компетенцій вчителів, медиків, державних службовців та інших цільових категорій; «Дія. Бізнес» – спеціалізований портал допомоги бізнесу; «Гід з державних послуг» – переважно довідковий сервіс про послуги, які держава може надати своїм резидентам.

Також активно розробляється концепція «Дія. City» – екстериторіальної спеціальної економічної зони, та декларується, що резиденти «Дія. City» отримають

спеціальний пільговий податковий режим оподаткування виплат своїм співробітникам, фактично такий самий як рівень єдиного податку 3-ї групи, а також податок на виведений капітал замість податку на прибуток. Крім того, резидентам цієї зони пропонуються до використання GIG-контракти із співробітниками, які мають дати більшу свободу у взаєминах, ніж звичайні трудові договори.

Безумовно, еко-середовище «Дія» є актуальним та проривним українським сервісом, проте наразі розробники сфокусовані переважно на переведенні у цифру державних послуг для громадян, цифровізації дозвільних процедур та удосконаленні доступу до різноманітних державних реєстрів.

Справжнім порятунком для боротьби із поширенням коронавірусу в Україні сприймався сервіс «Дій. Вдома» розроблений спеціально для моніторингу самоізоляції осіб, що повернулись в Україну. Хоча не зрозуміло, чому практику його використання не було поширено і на тих українців, які хворіли у легкій формі, і мали знаходитися на самоізоляції.

На жаль, реалізація сервісу виявилася дуже суперечливою, зокрема: зареєструватися можливо було лише за українським номером телефону, що було доволі проблематично для іноземців; наявність часових лагів, коли код верифікації міг прийти і на наступний день, що доволі критично при перетині кордону; неможливість повторно пройти самоізоляцію за допомогою даного застосунку, якщо ви повторно повернулися в Україну; постійні проблеми із геолокацією фото, відомі ситуації коли в одних випадках «правильне» фото можна було зробити лише в одному місці квартири, а в інших – система спокійно реагувала на ситуацію, коли «самоізолювана особа» «сиділа на лавочці біля сусіднього під'їзду»; можливість припинення самоізоляції за умов здачі негативного тесту лише у вичерпному переліку лабораторій [18].

По суті за два роки був сформований абсолютно новий алгоритм спілкування держави та її громадян, а також держави і бізнесу. Але за цей період часу не вщухає і конструктивна критика. Так, мобільний додаток «Дія» звинуватили у «зливів» даних у вільний доступ. І хоча довести такий «злив» не вдалося, можновладцям довелося виправдовуватися, а популярності додатку це також не дало [19]. Періодичні звинувачення на адресу розробників стосовно незахищеності даних лунають і досі.

Крім того, професійна спільнота IT-індустрії у переважній більшості не сприймає концепцію «Дія. Сіту», вживаючи активних кроків для неприйняття відповідного закону [20].

Також на адресу «Дії» періодично лунають обґрунтовані звинувачення щодо недоступності тих або інших послуг через проблеми із реєстрами, недосконалістю алгоритмів тощо. Так, у світі ніщо не може працювати безвідмовно, проте, що робити у випадку коли інформація у додатку недоступна, а скажімо, треба продемонструвати електронний паспорт?

Як вже зазначалося, портал та застосунок «Дія» переважно сконцентровані на послугах загальнодержавного рівня, причому послуги муніципального рівня залишаються здебільшого поза увагою. Це призводить до ситуації, коли кожна територіальна громада розробляє власні цифрові інструменти для надання послуг своїм мешканцям. Також, на сьогодні за допомогою «Дії» неможливо оформити, наприклад, ані субсидію – для цього необхідно реєструватися на сайті Міністерства соціальної політики, ані оформити пенсію – для цього необхідно реєструватися на спеціальному порталі Пенсійного фонду України, причому все одно існує висока вірогідність того, що певні документи доведеться надавати фахівцям особисто, тощо.

Така ситуація призводить до певного цифрового хаосу. З одного боку, є позиція Президента та діяльність профільного міністерства, а, з іншого, – реальність.

Крім того, наразі декларується концепція «paperless» та розробляється відповідний законопроект, за яким буде заборонено з 1 вересня 2021 року органам державної влади України вимагати паперові документи або довідки у громадян, якщо необхідна інформація є в державних реєстрах [21].

Проте така заборона сама по собі може створити лише додаткові проблеми. Яскравим прикладом є реєстр ліцензій суб'єктів освітньої діяльності. З одного боку, вся необхідна інформація є у вільному доступі, а, з іншого, – спосіб її донесення до невідповідного споживача є складним та незрозумілим. Також варто не забувати, що державним та місцевим органам влади ще довго не вистачить фінансування для розробки спеціального програмного забезпечення, яке б дозволило формувати відповідні архівні справи з активними посиланнями на інформацію з реєстрів, а тому, завірені відповідним чином паперові копії ще довго будуть нашими супутниками. Крім того, розроблюваний законопроект стосується лише органів державної влади, а бізнес-середовище має право й далі працювати не звертаючи увагу на озвучену концепцію «paperless».

Враховуючи вищевикладене, профільному міністерству варто приділити увагу уніфікації системи подання інформації з державних реєстрів кінцевому споживачу, приділивши максимальну увагу її адаптації для пересічних громадян та розробивши максимально дружній та зрозумілий спосіб відображення такої інформації.

Але найголовнішим питанням, яке експертне середовище ставить розробникам, є те, навіщо взагалі потрібна «Дія». Так, якщо буде прийнято вищенаведений законопроект, і органам державної влади України буде заборонено вимагати паперові документи або довідки у громадян, якщо необхідна інформація є в державних реєстрах, то не зрозуміло навіщо потрібна частина функціоналу застосунку. І для чого було прийнято закон згідно з яким електронні паспорти у «Дії» зможуть застосовуватися на рівні із паперовими документами [22]. Тобто законодавчо створюється ситуація, коли можна назвати будь-яку інформацію, яка дозволяє чітко ідентифікувати особу у відповідному реєстрі (чи то індивідуальний податковий номер, чи то серія та номер паспорта, чи то прізвище та ім'я й дата народження) і представник держави повинен не вимагати посвідчення особи, а самостійно перевірити надану інформацію у відповідному реєстрі та ідентифікувати особу.

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що наразі в Україні запроваджуються базові механізми, які покладені в основу функціонування китайської системи соціального кредиту. Необхідність чіткої ідентифікації клієнта через безумовний доступ до відповідних державних реєстрів дала змогу побудувати алгоритми аналізу діяльності громадян, а використання штучного інтелекту на основі великих статистичних даних, дозволило зрештою реалізувати ідею соціального кредиту в Китаї. І хоча у статті наведені притаманні системі соціального кредиту переваги та недоліки, політична воля керівництва є незмінною. Система буде максимально запроваджена на загальнодержавному рівні у найкоротші строки.

Зазначене може сприйматися доволі загрозливо та контроверсійно. Тому для уникнення наведеного сценарію необхідно чіткіше конкретизувати призначення еко-середовища «Дія», більш прозоро та логічно виписати її функціонал:

– Перш за все необхідно позбутися існуючої практики, за якою спочатку створюється певний функціонал, а вже через деякий час під нього розробляється нормативно-правова база. Фахові дискусії, що супроводжують нормотворчість,

дадуть змогу прибрати більшість юридичних колізій та дозволять сформувати громадську думку, що ґрунтується на потребах суспільства саме тут і саме зараз.

– Варто не намагатися оцифрувати всі державні послуги, а приділити увагу більш затребуваним та нагальним.

– Необхідно мінімізувати ситуацію, за якою цифрові послуги вже функціонують, але повноцінно отримати їх неможливо.

– Наполягаючи на упровадженні концепції «paperless» необхідно провести ревізію всієї законодавчо-нормативної бази і вже на момент прийняття відповідного закону унеможливити ситуацію, за якої до ID-карти необхідно додавати паперову довідку про місце реєстрації або коли нотаріуси зобов'язані зберігати паперові копії довідки про присвоєння індивідуального податкового номера, хоча ця інформація і нанесена на ID-карту тощо.

– Фокусування на найбільш затребуваних державних послугах дасть змогу оперативним удосконалювати функціонал і унеможливить вищезазначений випадок із сервісом «Дій. Вдома».

– Варто залучати громадськість до моделювання того чи іншого функціоналу. Цифровізація тих або інших державних послуг не є доцільною, якщо послуга за своєю суттю є незрозумілою для громадян. Постійна комунікація із суспільством ще на етапі моделювання дасть змогу прогнозовано скоротити як перелік відомостей, що збирає держава для сотень реєстрів, так і оптимізувати алгоритми надання послуг.

– Концентруючись на послугах державного рівня, варто не залишати поза увагою рівень місцевий.

І останнє, але найголовніше, розвиваючи еко-середовище «Дія», необхідно вибудувати системи захисту персональних даних та приватності громадян України, оскільки безумовний доступ представників влади до державних реєстрів значно підвищить корупційні ризики та ризики недоброчесності. Як приклад, варто вже зараз приділити увагу розробці системи миттєвого інформування громадян за допомогою тих самих СМС, якщо надається інформація з реєстрів, яка стосується громадянина особисто.

Висновки і перспективи подальших розробок. Проведений аналіз свідчить про те, що система соціального кредиту, започаткована в Китаї близько 10 років тому, стає базою для побудови електронного урядування. Визначені підходи до рейтингування власних громадян є виправданими за умов комуністичного ладу, проте наразі абсолютно не сприймаються демократичною спільнотою. Наведені десятки недоліків, з одного боку, доводять нежиттєздатність системи через її надзвичайно високу економічну вартість та базові управлінські протиріччя, але, з іншого, – доводять незламність політичної волі. Крім того, підкреслено, що сама ідея соціального рейтингування базується на безумовній ідентифікації кожного громадянина країни.

Аналіз українського досвіду побудови цифрової держави свідчить про невпинний розвиток електронного урядування, проте його супроводжують багато помилок та хиб. Неможливо не відзначити значні успіхи, проте флагманське еко-середовище «Дія», що покликане стати базою досі не сприймається більшістю населення та представниками бізнесу. Вивчення ключових експертних зауважень до середовища «Дія» дозволило сформулювати ключові пропозиції щодо його удосконалення.

Контроверсійний висновок щодо схожості підходу до безумовної ідентифікації клієнта, що покладені в основу китайської системи соціального

кредиту та українського еко-середовища «Дія» потребує більш ґрунтового вивчення на основі аналізу шляхів подальшого розвитку зазначених систем.

Література

1. Denyer S. *China wants to give all of its citizens a score – and their rating could affect every area of their lives* / Independent : website. URL: <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-surveillance-big-data-score-censorship-a7375221.html> (access date: 10.05.2021).
2. Персианинов Р. «Механизмы поощрения и наказания» : как в Китае устроена экспериментальная система оценок граждан и компаний / Платформа «TJournal» : сайт. URL: <https://tjournal.ru/67888-mehanizmy-pooshchreniya-i-nakazaniya-kak-v-kitae-ustroena-eksperimentalnaya-sistema-ocenok-grazhdan-i-kompaniy> (дата обращения: 05.05.2021).
3. Ковалев Г. *Верификация пользователей в Китае и социальный кредит*. URL: <https://habr.com/ru/post/471302> (дата обращения: 10.05.2021).
4. Рувинский Р. З., Тарасов А. А. «Система социального кредита» : исторические предпосылки и доктринальные основания феномена. *Национальная безопасность* / nota bene. 2020. № 3. С. 72–88. DOI: 10.7256/2454-0668.2020.3.33021.
5. Елисеєва А. Д., Лейфу Г., Беспалько А. А., Курбатов Д. С. Система социального кредита как инструмент информационной поддержки для современной меритократии. *Systems and Management*. 2019. № 1 (4). С. 195–205.
6. Hoffman S. *Managing the State: Social Credit, Surveillance and the CCP's Plan for China*. *China Brief*. 2017. № 17 (11). Pp. 21–26.
7. Kostka G. *China's social credit system and public opinion : Explaining high levels of approval*. *New media and society*. 2019. Vol. 21 (7). Pp. 1565–1593.
8. McDonald J. *Millions in China Penalized Under Communist's "Social Credit" System* / *Insurance Journal* : website. February 25, 2019. URL: <https://www.insurancejournal.com/news/international/2019/02/25/518567.htm> (access date: 10.05.2021).
9. Голубев С. Г., Сулак В. К. Система общественного доверия как инструмент управления цифровым обществом : китайский опыт. *Журнал Белорусского государственного университета*. Социология. 2019. № 4. С. 62–74. URL: <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/241052/1/62-74.pdf> (дата обращения: 08.05.2021).
10. Botsman R. *Big data meets Big Brother as China moves to rate its citizens* / *Wired* : website. URL: <http://www.wired.co.uk/article/chinese-government-social-credit-score-privacy-invasion> (access date: 01.05.2021).
11. Тітова О. С. *Особенности впровадження системи соціального рейтингу в Китаї*. Китайська цивілізація : традиції та сучасність : матеріали Міжнар. конф. (Київ, 26 вересня 2017 р.). Київ : КНЕУ, 2017. URL: <https://sinologist.com.ua/wp-content/uploads/2017/11/Titova.pdf> (дата звернення: 08.05.2021).
12. Швед В. В. Доверие – психологическая категория или экономическая ценность? *Проблеми економіки*. 2018. № 1. С. 274–279.
13. Публікація Міністра цифрової трансформації України М. Федорова. URL: https://www.instagram.com/p/CJyAiKzHUfD/?utm_source=ig_web_copy_link (дата звернення: 18.05.2021).
14. Данильченко К. *Дивний новий світ : як Китай маркує громадян і іноземних партнерів соціальним рейтингом* / Портал «The page» : сайт. URL: <https://thepage.ua/ua/companies-and-markets/kitaj-rozdilit-gromadyan-i-biznes-partneriv-na-horoshih-i-poganih> (дата звернення: 18.05.2021).
15. *China's first Civil Code comes into force, a safeguard for private rights* / *Global Times* : website. URL: <https://www.globaltimes.cn/page/202101/1211554.shtml> (access date: 18.05.2021).

16. Drinhausen K., Brussee V. *China's Social Credit System in 2021 : From fragmentation towards integration* / Mercator Institute for China Studies (MERICS) : website. URL: <https://merics.org/en/report/chinas-social-credit-system-2021-fragmentation-towards-integration#6-the-road-ahead-for-social-credit-5368> (access date: 19.05.2021).
17. *China to bar people with bad «social credit» from planes, trains* / Reuters : website. URL: <https://www.reuters.com/article/us-china-credit/china-to-bar-people-with-bad-social-credit-from-planes-trains-idUSKCN1GS10S> (access date: 19.05.2021).
18. Журналисты назвали 5 основных проблем приложения «Дій.Вдома». URL: https://petrimazera.com/zhurnalisty_nazvali_5_osnovnykh_problem_prilozheniya_diyvdoma (дата звернення: 20.05.2021).
19. Додаток «Дія» звинуватили у «зливі» персональних даних українців. Влада заперечує / BBC News-Україна : website. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-52636988> (дата звернення: 20.05.2021).
20. Гетьман О. Що не так з «Дія City» / AIN.UA : сайт. URL: <https://ain.ua/2020/11/18/dia-city> (дата звернення: 20.05.2021).
21. Публікація Міністра цифрової трансформації України М. Федорова. URL: <https://t.me/zedigital/582> (дата звернення: 21.05.2021).
22. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» № 1368-IX від 30.03.2021 р. Верховна Рада України : офіційний веб-портал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70393 (дата звернення: 21.05.2021).

References

1. Denyer, S. *China wants to give all of its citizens a score – and their rating could affect every area of their lives*. Independent: website. Retrieved from: <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-surveillance-big-data-score-censorship-a7375221.html>.
2. Persianinov, R. «Mechanisms of reward and punishment»: how an experimental system of assessments of citizens and companies is arranged in China [Mekhanizmy pooshchreniya i nakazaniya: kak v Kitae ustroena eksperimentalnaya sistema otsenok grazhdan i kompaniy], Platform «TJournal». Retrieved from: <https://tjournal.ru/67888-mekhanizmy-pooshchreniya-i-nakazaniya-kak-v-kitae-ustroena-eksperimentalnaya-sistema-ocenok-grazhdan-i-kompaniy> [in Russian]
3. Kovalev, G. *Users verification in China and social credit* [Verifikatsiya polzovateley v Kitae i sotsialnyy kredit]. Retrieved from: <https://habr.com/ru/post/471302> [in Russian]
4. Ruvinskiy, R. Z., Tarasov, A. A. (2020). «The system of social credit»: historical background and doctrinal foundations of the phenomenon [Sistema sotsialnogo kredita: istoricheskie predposylki i doktrinalnye osnovaniya fenomena], *Natsionalnaya bezopasnost* / nota bene, No. 3, s. 72–88. DOI: 10.7256/2454-0668.2020.3.33021 [in Russian]
5. Eliseeva, A. D., Leyfu, G., Bepalko, A. A., Kurbatov, D. S. (2019). System of social credit as an instrument of information support for modern meritocracy [Sistema sotsialnogo kredita kak instrument informatsionnoy podderzhki dlya sovremennoy meritokratii], *Systems and Management*, No. 1 (4), s. 195–205 [in Russian]
6. Hoffman, S. (2017). Managing the State: Social Credit, Surveillance and the CCP's Plan for China. *China Brief*, No. 17 (11), s. 21–26.
7. Kostka, G. (2019). China's social credit system and public opinion: Explaining high levels of approval. *New media and society*, Vol. 21 (7), s. 1565–1593.
8. McDonald, J. (2019). Millions in China Penalized Under Communist's «Social Credit» System. *Insurance Journal*: website. Retrieved from: <https://www.insurancejournal.com/news/international/2019/02/25/518567.htm>.
9. Golubev, S. G., Sugak, V. K. (2019). The public trust system as a tool for managing a digital society: the Chinese experience [Sistema obshchestvennogo doveriya kak instrument

- upravleniya tsifrovym obshchestvom: kitayskiy opyt], *Zhurnal Belorusskogo gosudarstvennogo unyversyteta, Sotsiologiya*, No. 4, s. 62–74. Retrieved from: <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/241052/1/62-74.pdf> [in Russian]
10. Botsman, R. *Big data meets Big Brother as China moves to rate its citizens*. Wired: website. Retrieved from: <http://www.wired.co.uk/article/chinese-government-social-credit-score-privacy-invasion>.
 11. Titova, O. S. (2017). *Features of the social rating system implementation in China* [Osoblyvosti vprovadzhennia systemy sotsialnoho reitynhu v Kytai], *Kytaiska tsyvilizatsiia: tradytsii ta suchasnist: materialy mizhnarodnoi konferentsii, KNEU, Kyiv*. Retrieved from: <https://sinologist.com.ua/wp-content/uploads/2017/11/Titova.pdf> [in Ukrainian]
 12. Shved, V. V. (2018). Trust – a psychological category or an economic value? [Doverie – psikhologicheskaya kategoriya ili ekonomicheskaya tsennost?], *Problemy ekonomiki*, No. 1, s. 274–279 [in Russian]
 13. *Publication of the Minister of Digital Transformation of Ukraine M. Fedorov* [Publikatsiia Ministra tsifrovoi transformatsii Ukrainy M. Fedorova]. Retrieved from: https://www.instagram.com/p/CJyAiKzHUfD/?utm_source=ig_web_copy_link [in Ukrainian]
 14. Danylchenko, K. *A strange new world: how China marks citizens and foreign partners with a social rating* [Dyvnyi novyi svit: yak Kytai markuie hromadian i inozemnykh partneriv sotsialnym reitynhom]. Portal «The page»: sait. Retrieved from: <https://thepage.ua/ua/companies-and-markets/kitaj-rozdilit-gromadyan-i-biznes-partneriv-na-horoshih-i-poganih> [in Ukrainian]
 15. *China's first Civil Code comes into force, a safeguard for private rights*. Global Times: website. Retrieved from: <https://www.globaltimes.cn/page/202101/1211554.shtml>.
 16. Drinhausen, K., Brussee, V. *China's Social Credit System in 2021: From fragmentation towards integration*. Mercator Institute for China Studies (MERICS): website. Retrieved from: <https://merics.org/en/report/chinas-social-credit-system-2021-fragmentation-towards-integration#6-the-road-ahead-for-social-credit-5368>.
 17. *China to bar people with bad «social credit» from planes, trains*. Reuters: website. Retrieved from: <https://www.reuters.com/article/us-china-credit/china-to-bar-people-with-bad-social-credit-from-planes-trains-idUSKCN1GS10S>.
 18. *Journalists named 5 main problems of the application «Diy. Home»* [Zhurnalisty nazvali 5 osnovnykh problem prilozheniya «Diy. Vdoma»]. Retrieved from: https://petrimazepa.com/zhurnalisty_nazvali_5_osnovnykh_problem_prilozheniya_diyvdoma [in Russian]
 19. *Appendix «Diya» was accused of «showering» the personal data of Ukrainians. Authorities deny* [Dodatok «Diia» zvyuvatyly u «zlyvi» personalnykh dannykh ukraintsiv. Vlada zaperechuie], BBC News-Ukraine: website. Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-52636988> [in Ukrainian]
 20. Getman, O. (2020). *What's wrong with «Diya. City»?* [Shcho ne tak z «Diia Siti»], AIN.UA: sait. Retrieved from: <https://ain.ua/2020/11/18/dia-city> [in Ukrainian]
 21. *Publication of the Minister of Digital Transformation of Ukraine M. Fedorov* [Publikatsiia Ministra tsifrovoi transformatsii Ukrainy M. Fedorova]. Retrieved from: <https://t.me/zedigital/582> [in Ukrainian]
 22. *Draft Law on amendments to the Law of Ukraine «On the Unified State Demographic Register and documents proving citizenship of Ukraine, identifying a person or his special status», No. 1368-IX, 30.03.2021* [Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro Yedynyi derzhavnyi demohrafichnyi reiestr ta dokumenty, shcho pidtverdzhuiut hromadianstvo Ukrainy, posvidchuiut osobu chy yii spetsialnyi status, No. 1368-IX, 30.03.2021], Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiyni vebportal. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70393 [in Ukrainian]